

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**AFRİKA ÖLKƏLƏRİNDƏ MALİYYƏ SEKTORUNUN
İNKİŞAFININ İQTİSADİ ARTIMA TƏSİRİ**

İxtisas: 5308.01– Ümumi iqtisadiyyat

Elm sahəsi: İqtisad elmləri

İddiaçı: **Abebe Gule oğlu Girma**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2025

Dissertasiya işi Xəzər Universitetinin İqtisadiyyat və Biznes Ali Məktəbində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər : iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, professor
Fariz Xanəqlan oğlu Hüseynov

Rəsmi rəyçilər : İqtisad elmləri doktoru
Saleh Məmmədəli oğlu Məmmədov

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Günay Ümüdvar qızı Quliyeva

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
Namiq Ələvsət oğlu Şalbuzov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya Şurası.

**Dissertasiya şurasının
sədri:**

iqtisad elmləri doktoru, professor
Yasər Atakışi oğlu Kəlbiyev

**Dissertasiya şurasının
elmi katibi:**

iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Suqra İnqilab qızı Hübətova

**Elmi seminarın
sədri:**

iqtisad elmləri doktoru, professor
Rəsul Ənvər oğlu Balayev

İŞİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Maliyyə institutlarının, maliyyə bazarlarının və maliyyə alətlərinin inkişaf etməsini və təkmilləşməsini əhatə edən maliyyə sektorunun inkişafı iqtisadi artım və inkişaf üçün çox əhəmiyyətli faktor kimi qəbul edilir. Maliyyə sektorunun inkişafı riskin bölüşdürülməsi və maliyyə xidmətlərinin təmin edilməsi yolu ilə iqtisadi artımı və inkişafı təkmilləşdirir.

Alimlər informasiya və tranzaksiya xərclərinin azaldılması, səmərəli sahibkarlıq fəaliyyətinə investisiyaların cəlb edilməsi və vəsaitlərin səmərəli axınının asanlaşdırılması yolu ilə iqtisadi artımın və inkişafın stimullaşdırılmasında maliyyə inkişafının vacibliyini müdafiə edirdilər. Bununla belə, maliyyə inkişafı ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə dair empirik sübutlar maliyyə alimləri arasında müzakirə mövzusu olaraq qalır.

İlk perspektiv düzgün fəaliyyət göstərən maliyyə sisteminin kapitalı səmərəli şəkildə bölüşdürdüyünü, yığım və investisiyaları təşviq etdiyini, risklərin idarə olunmasını gücləndirdiyini və innovasiyaları stimullaşdırdığını iddia edərək onlar arasında müsbət münasibətin mövcud olduğunu sübut edir. Əks perspektiv isə maliyyə inkişafının qeyri-sabitliyi, icarə axtarışını və yanlış bölüşdürməni təhrik edə biləcəyini nəzərdə tutaraq aralarında mənfi təsirlərin mövcud olduğunu iddia edir. Üçüncü perspektiv isə əlaqənin nizamlı olmadığını və inkişaf səviyyəsi, institusional keyfiyyət və açıqlıq kimi amillərdən asılı olduğunu hesab edir. Xüsusilə, maliyyə inkişafının artıma olan təsirləri inkişaf faktorları, regionlar və maliyyədə inklüzivlik dərəcələri üzrə fərqlənə bilər. Dolayısı ilə, bu makroiqtisadi dəyişənlər arasındakı təsirlərə aydınlıq gətirmək üçün tənzimləyici amillər vahid şəkildə nəzərdən keçirilməlidir.

Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatında maliyyə ilə əlaqəli iqtisadi artıma dair empirik tədqiqatlara verilən əhəmiyyətin artmasına baxmayaraq, hələ də ətraflı tədqiqatların sayı azdır və tapıntılar yetərsizdir. Bu hal əvvəlki tədqiqat işlərinin məhdudiyyətləri üzərində işləyən daha çox tədqiqata ehtiyac olduğunu göstərir.

Digər tərəfdən, Afrika son iki onillikdə maliyyə sisteminin inkişafı baxımından digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdən tarixən geri qalmasına baxmayaraq, maliyyə inklüzivliyini yaxşılaşdırmaq və FinTech tətbiq

sistemlərini əhatə etməkdə əhəmiyyətli bir addım atdı.

Bundan əlavə, 2030-cu ilədək Minilliyin İnkişaf Məqsədləri gündəliyinə nail olunması ilə uyğunlaşdırılmış iqtisadi siyasət islahatlarının həyata keçirilməsindən sonra Afrika iqtisadiyyatları 2000-2020-ci illər arasında əhəmiyyətli artım yaşadı. Bu artım sektorlar üzrə dəyişir. Minilliyin başlangıcından bəri qitənin həm maliyyə, həm də real sektorlarında müşahidə olunan bu əhəmiyyətli transformasiyalar son iki onillikdə onların qarşılıqlı əlaqələrinin araşdırılmasının zəruriliyini vurğulayır.

Yekun olaraq, 2000-ci illərin əvvəllərindən bəri qitənin həm maliyyə, həm də iqtisadi sektorlarında müşahidə olunan əhəmiyyətli transformasiyalarla əlaqəli Afrikada maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqə ilə bağlı hərtərəfli araşdırmaların olmaması və əldə olunan nəticələrin qeyri-müəyyən olması bu sahədə əlavə tədqiqatların aparılmasının zəruriliyini vurğulayır.

Tədqiqatın obyekti və predmeti. Dissertasiya Afrika ölkələrində maliyyə inkişafı ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqəni araşdırır. Tədqiqatın predmeti, maliyyə inkişafının çoxşaxəli aspektlərinin ümumi iqtisadi artıma və sektoral iqtisadi artıma təsirlərini araşdırılmasını əhatə edir. Mövzu ölkələrin regional və gəlir dinamikasını nəzərə alır. Nəhayət, bu tədqiqat Afrika ölkələrində FinTech-in maliyyə inklüzivliyinə və gəlir bərabərsizliyinə təsirini araşdırır.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi tədqiqat sahəsindəki mövcud biliklər toplusuna orijinal töhfə vermək və iqtisadi siyasətə dair tövsiyələr vermək üçün Afrika ölkələrində maliyyə ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqə ilə bağlı çoxistiqamətli təhlili hərtərəfli şəkildə təqdim etməkdir. Dissertasiya tədqiqat hədəflərinə nail olmaq üçün müvafiq tədqiqat sualları və hipotezlərlə yanaşı, aşağıdakı mühüm tədqiqat məqsədlərini də təyin etmişdir.

Maliyyə inkişafının müxtəlif aspektlərinin Afrika ölkələrində ümumi iqtisadi artıma necə təsir etdiyini müəyyənləşdirmək.

Afrika ölkələrində maliyyə inkişafının müxtəlif aspektlərinin sektoral iqtisadi artıma necə təsir etdiyini müəyyənləşdirmək.

Afrika ölkələrində maliyyə inklüzivliyi, maliyyə sabitliyi və iqtisadi artım arasındakı əlaqəni araşdırmaq.

Afrika ölkələrində xarici valyutalı pul köçürmələrinin iqtisadi artıma təsirini qiymətləndirmək.

Afrika ölkələrində maliyyə ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqəni müxtəlif gəlir səviyyələri və coğrafi mövqelər üzrə təhlil etmək.

FinTech texnologiyasındakı son nailiyyətlərin Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatlarında maliyyə inklüzivliyi və gəlir bölgələrinə təsirini qiymətləndirmək.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya 30 Afrika ölkəsini 2000-2020-ci illər arasında əhatə edən geniş və çeşidli panel verilənlər bazasından istifadə etmişdir. Tədqiqat Şimali Afrika, Qərbi Afrika, Şərqi Afrika, Mərkəzi Afrika və Cənubi Afrika da daxil olmaqla müxtəlif regionlardakı ölkələri əhatə edir. Bundan əlavə, tədqiqat aşağı, aşağı orta və yuxarı orta gəlir səviyyələri kimi təsnif edilən ölkələri əhatə edərək gəlir səviyyəsi çeşidliliyini təmin etmişdir. Nəticələrin təhlilinin etibarlılığını və doğruluğunu təmin etmək məqsədilə bu tədqiqatda nümunə kimi seçilən ölkələr bütün tədqiqat boyunca dəyişən kəmiyyət üzrə datanın tam mövcudluğuna əsaslanmışdır. Dissertasiya üçün data toplayarkən nüfuzlu ikinci dərəcəli data mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

Maliyyə institutlarının, maliyyə bazarlarının və maliyyə alətlərinin inkişaf etməsini və təkmilləşməsini əhatə edən maliyyə inkişafı iqtisadi artımın ən vacib faktoru hesab olunur.

Maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə dair mövcud empirik ədəbiyyat qarışıq və yetərsiz nəticələr vermişdir. Bəzi tədqiqatlar maliyyə inkişafı ilə iqtisadi artım arasında müsbət və əhəmiyyətli əlaqə olduğunu iddia etdiyi halda, digərləri heç bir əhəmiyyətli əlaqə olmadığını, hətta mənfi əlaqə olduğunu bildirirlər. Afrika iqtisadiyyatı kontekstinə aid ədəbiyyatda empirik tapıntılar da yetərsizdir.

Afrika ölkələrində maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə dair yetərsiz empirik tapıntılara əlavə olaraq, mövcud tədqiqatlar da bir sıra məhdudiyyətlərə malikdir. Bu məhdudiyyətlər arasına diqqətin köhnə datalara yönəldilməsi, maliyyə inkişafı üzrə vahid ölçüyə etibar edilməsi, qitə daxilindəki regional və gəlir səviyyəli dinamikanın nəzərə alınmaması, sektoral iqtisadi artıma etinasızlıq və müvafiq

dəyişənlərə kifayət qədər nəzarət edilməməsi daxildir. Bütün bu məhdudiyyətlər birlikdə Afrika ölkələrində maliyyə inkişafı və iqtisadi artım arasındakı əlaqənin dəqiq qiymətləndirilməsinə və anlaşılməsinə təsir göstərir.

Bu səbəblə, bu tədqiqat çoxistiqamətli maliyyə inkişafının Afrika ölkələrindəki iqtisadi artıma hərtərəfli təsirini araşdırmağı hədəfləyir. Əlavə olaraq, tədqiqat əvvəlki tədqiqat məhdudiyyətini nəzərə alaraq Afrika ölkələrinin iqtisadi artımında xarici valyutalı pul köçürmələrinin rolu kimi maliyyə inkişafının digər aspektlərini araşdırır. Nəhayət, bu tədqiqat Afrika ölkələrindəki fintech, maliyyə inklüzivliyi və gəlir bərabərsizliyi arasındakı mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni öyrənir.

Bu dissertasiya işi seçilən 30 Afrika ölkəsini 2000-2020-ci illər arasındakı tədqiqat dövrü boyunca əhatə edən panel tədqiqatından istifadə etmişdir. Dataları təhlil etmək üçün bu tədqiqatda panel ARDL, birləşdirilmiş OLS və struktural tənlik modelləşdirmə üzrə reqressiya metodları daxil olmaqla təkmil çoxdəyişənli reqressiya metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiyanın nəticələri göstərdi ki, maliyyə inkişafının iqtisadi artıma təsirləri bizim istifadə etdiyimiz ölçüdə asılıdır və təsirlər sektorlar üzrə iqtisadi artım, gəlir səviyyələri və ölkələrin coğrafi yerləşməsi üzrə dəyişir. Daha sonra dissertasiyanın nəticələri göstərir ki, pul köçürmələri Afrika ölkələrində iqtisadi artıma müsbət təsir göstərir və müxtəlif gəlir səviyyələrində və coğrafi yerlərdə bu təsirlərin miqyası dəyişir. Nəhayət, dissertasiya FinTech-in Afrika ölkələrində gəlir bərabərsizliyini və maliyyə inklüzivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırdığını göstərir. Bununla belə, FinTech Afrika ölkələrində maliyyə daxilolmalarını gücləndirməklə gəlir bərabərsizliyini azaldır.

Nəhayət, dissertasiya işinin nəticəsi siyasətçilərə ölkələrin gəlir səviyyələrini və regional dinamikasını nəzərə alaraq maliyyə inkişaf tədbirləri, sektoral iqtisadi artım perspektivləri ilə uyğunlaşdırılmış siyasətləri tövsiyə edir. Pul köçürmələrinin transfer üsullarını hamar və daha az xərcə təmin edin. Maliyyə inklüzivliyini artırmaq üçün hər bir icma üçün əlçatan olan asan FinTech proqram sistemindən istifadə edin.

Tədqiqatın elmi yenilikləri. Bu dissertasiyanın elmi yeniliyi

aşağıda müzakirə edilmişdir:

1. Tədqiqat qitədə minilliyin inkişaf hədəflərinə nail olmaq məqsədilə maliyyə və iqtisadi siyasət islahatlarının ardınca maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəni təhlil etmək üçün ən yeni datalardan istifadə etmişdir. Tədqiqat siyasət islahatlarından sonra maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə dair bizi yeni məlumatlarla təmin edir.

2. Tədqiqat Afrika ölkələrində maliyyə və iqtisadi artım arasındakı mürəkkəb əlaqəni araşdırmaq üçün bir neçə hərtərəfli və çoxistiqamətli maliyyə inkişafı göstəricilərindən istifadə etmişdir. Bu sayədə, maliyyə inkişafının hər bir aspektinin iqtisadi artıma necə təsir etdiyinə dair ətraflı anlayış əldə edilmişdir.

3. Tədqiqat maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəni sektoral iqtisadi artım baxımından araşdıraraq ilkə imza atır. Bu, Afrika kontekstində bu xüsusi sahəni araşdırmağa cəhd edən ilk tədqiqatdır.

4. Tədqiqat seçilmiş ölkələrdə regional və gəlir səviyyəsi perspektivlərini araşdırır. Bu da sözügedən dinamiklərin Afrikada maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə necə təsir etdiyini anlamağımıza imkan verir.

5. Tədqiqat ən son FinTech nailiyyətlərinin Afrika ölkələrindəki maliyyə inklüzivliyinə və gəlir bərabərsizliyinə təsirini araşdıran yeni empirik araşdırmaları əhatə edir, eləcə də sözügedən mövzular üzrə yeni nəzəri və empirik ədəbiyyat təqdim edir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti: Tədqiqat dərin tədqiq edilməmiş Afrika kontekstində maliyyə və iqtisadi artım arasındakı mürəkkəb əlaqələri anlamağımız üçün yeni nəzəri və siyasət yönümlü töhfələr verməyi hədəfləyir. Xüsusilə, maliyyə inkişafının müxtəlif aspektlərinin və iqtisadi artımın hərəkətverici qüvvələrinin təsirini araşdıraraq, Afrika ölkələrindən çox ehtiyac duyulan empirik sübutlar təqdim etməklə maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə dair akademik nəzəriyyə və daha ətraflı perspektiv yaratmağı hədəfləyir.

Həmçinin bu tədqiqatın nəticələri maliyyə sektoru islahatları üçün prioritet sahələrin müəyyənləşdirilməsi, eləcə də əsas sektorların stimullaşdırılması və inklüziv inkişafın təşviqinə yönəlmiş məqsədyönlü siyasətlərin hazırlanması yolu ilə əsas siyasi müdaxilələr haqqında məlumat verəcək. Bundan başqa, tədqiqat müxtəlifliyi

nəzərə alan ayrı ayrı region və ölkələrə xas təhlilləri etməklə maliyyə və iqtisadiyyatları birləşdirən səbəb-nəticə mexanizmləri və yolları ilə bağlı daha dərin araşdırmaları təşviq edərək və Afrikanın gəlir səviyyələri və coğrafi təbəqələşməsinə əsaslanan müqayisəli təhlillərə imkan verərək gələcək akademik tədqiqatlar üçün zəmin hazırlamağı hədəfləyir. Nəticə etibarilə, diqqəti nəzəri, empirik və siyasi boşluqlara yönəldən bu tədqiqat akademik anlayışı gücləndirməyi və optimallaşdırılmış maliyyə-iqtisadiyyat əlaqələri vasitəsilə Afrikanın davamlı inkişaf məqsədlərinin reallaşdırılması istiqamətində sübuta əsaslanan müdaxilələri dəstəkləməyi hədəfləyir.

Tədqiqatın aprobasiyası və tətbiqi: Bu tədqiqat işi Xəzər Universiteti Elmi Şurası tərəfindən təsdiqlənmişdir, dissertasiyanın əsas nəticələri isə elmi rəhbər və Xəzər Universitetinin “İqtisadiyyat və Biznes Yüksək Təhsil” fakültəsi tərəfindən nəzərdən keçirilmişdir. Tələb olunan elmi məqalələrin nəşri üçün tədqiqat ədəbiyyatının ayrı-ayrı konsepsiyalarından, eləcə də beynəlxalq və yerli elmi seminarlarda, konfranslarda və simpoziumlarda təqdim olunan çıxışlardan istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Xəzər Universitetinin İqtisadiyyat və Biznes Ali Məktəbində aparılmışdır.

Dissertasiyanın strukturu və ümumi həcmi: Dissertasiya strukturu giriş bölməsindən (19,973 işarə) ibarət olmaqla I Fəsildə maliyyə inkişafı və iqtisadi artım tərifləri, ölçmələri və nəzəriyyələri (32,113 işarə) təsvir edir; II Fəsil - 10,394 işarə; III Fəsildə ədəbiyyat icmal (60,574 işarə); IV Fəsil: tədqiqat metodologiyasını təqdim edir (13,765 işarə); V Fəsil: tədqiqatın təhlili və nəticələrini təsvir edir (65,240 işarə); VI Fəsil: tədqiqatın yekun hissəsini təqdim edir (22,598 işarə); Ümumi həcm isə 224,657 işarə təşkil edir.

Dissertasiya işinin mündəricatı:

Giriş

I Fəsil. Maliyyə İnkişafı və İqtisadi Artım: Təriflər, Ölçmələr və Nəzəriyyələr

- 1.1. Maliyyə İnkişafının Tərifı və Əsas Prinsipləri
- 1.2. Maliyyə İnkişafının Ölçülməsi
- 1.3. Maliyyə İnkişafı Nəzəriyyələri
- 1.4. Maliyyə İnkişafı və Gəlir Səviyyələri
- 1.5. Maliyyə Sistemlərinin İnnovasiyası
- 1.6. İnkişaf Etməkdə Olan Ölkələr üçün Alternativ Maliyyə Mənbəyi Kimi Pul Köçürmələri
- 1.7. İqtisadi Artımın Tərifı, Ölçülməsi və Nəzəriyyələri
- 1.8. İqtisadi Artım Nəzəriyyələri
- 1.9. İqtisadi Artımın Məqsədləri
- 1.10. İqtisadi Artımın Gəlir Səviyyələrinə Görə Meqilləri

II Fəsil. Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatı və maliyyə sistemlərinə baxış

- 2.1. Afrika Ölkələrinin İqtisadiyyatları
- 2.2. Afrika Ölkələrinin Maliyyə Sistemləri

III Fəsil. Tədqiqatın Ədəbiyyat İcmalı

- 3.1. Maliyyə İnkişafı və İqtisadi Artım
- 3.2. Pul Köçürmələri və İqtisadi Artım
- 3.3. Fintech, Maliyyə Daxiletməsi və Gəlir Bərabərsizliyi

IV Fəsil: Tədqiqat Metodologiyası

- 4.1. Tədqiqat Nümunəsi və Məlumat Mənbələri
- 4.2. Tədqiqat Modelinin Spesifikasiyası
- 4.3. Dəyişənlərin Təsviri və Ölçülməsi

V Fəsil: Məlumatların Təhlili

- 5.1. Maliyyə İnkişafı və İqtisadi Artım
- 5.2. Pul Köçürmələri və İqtisadi Artım
- 5.3. Fintech, Maliyyə Daxiletməsi və Gəlir Bərabərsizliyi

VI Fəsil: Nəticələr və Təvsiyələr

Ədəbiyyat Siyahısı

Əlavə

Qısaltmalar Siyahısı

DISSERTASIYA İŞİNİN STRUKTURU

Tədqiqatın ilk bölməsində maliyyə vasitəçiliyi və iqtisadi artım arasındakı əlaqənin analitik icmalı haqqında məlumat verilir. Dissertasiya işi¹ tədqiqatına əsaslanır və sadə dillə desək, istehsal funksiyasının yalnız kapital səhmindən asılı olduğu güman edilir:

$$y_t = f(k_t) \quad (1)$$

burada y və k müvafiq olaraq t vaxtında olan buraxılışı və kapital səhmini göstərir. (1) tənliyini diferensiallaşdırmaqla buraxılışın artım sürətini aşağıdakı kimi əldə edirik:

$$\hat{y}_t = \frac{dk_t}{y_t} f'(k_t) \equiv s_t \emptyset_t \quad (2)$$

burada S_t yığım faizinin hasilidir və $\emptyset_t$ kapitalın marjinal məhsuldarlığıdır. Tədqiqatın hipotezini sınaqdan keçirmək üçün maliyyə inkişafının iqtisadi artıma təsiri ilə bağlı iki əsas ziddiyyətli nəzəri ədəbiyyatdan istifadə edilmişdir. Birinci nəzəri proqnoz maliyyə vasitəçiliyi hipotezidir və bu hipotezə əsasən maliyyə inkişafı resursların əmanətçilərdən investorlara səmərəli paylanması asanlaşdıraraq iqtisadi artımı təşviq edir. İkinci nəzəriyyə isə maliyyə gərginliyi hipotezi adlanır və həddindən artıq maliyyə tənzimlənməsi və maliyyə sektoruna dövlət müdaxiləsinin kredit əlçatanlığını məhdudlaşdıraraq, eləcə də innovativ maliyyə məhsulları və xidmətlərinin yaradılmasına mane olaraq iqtisadi artımı əngəlləyə biləcəyini dəstəkləyir.

Dissertasiyanın ikinci bölməsində tədqiqat maliyyə inkişafının müxtəlif ölçüləri ilə iqtisadi artım, pul köçürmələri və iqtisadi artım, FinTech, maliyyə inklüzivliyi və qlobal və Afrika ölkələri kontekstində gəlir bərabərsizliyi arasındakı əlaqədə tədqiqat boşluğunu vurğulayan müxtəlif empirik tapıntıları hərtərəfli nəzərdən keçirir.

Dissertasiyanın üçüncü bölməsində tədqiqat metodologiyası, nümunə ölçüsü və istifadə olunan məlumat mənbələri haqqında ümumi məlumat verilir. Tədqiqatın hədəflərinə nail olmaq üçün 30 Afrika ölkəsini əhatə edən hərtərəfli və çeşidli panel verilənlər bazasından istifadə edilmişdir. Tədqiqat müddəti 2000-2020-ci illəri əhatə edir və

¹ De Gregorio and Guidotti. *Financial development and economic growth*, World Development (1995).

[https://doi.org/10.1016/0305-750X\(94\)00132-I](https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)00132-I).

bu da tədqiqatı geniş müvəqqəti əhatə dairəsi ilə təmin edir. Nəticələrin təhlilinin etibarlılığını və doğruluğunu təmin etmək məqsədilə bu tədqiqatda nümunə kimi seçilən ölkələr bütün tədqiqat boyunca dəyişən kəmiyyət üzrə datanın tam mövcudluğuna əsaslanmışdır. Tədqiqatda iqtisadi artım və digər makroiqtisadi dəyişənlər Dünya Bankı tərəfindən nəşr olunan Dünya İnkişaf Göstəriciləri adlı verilənlər bazasından, maliyyə inkişaf göstəriciləri isə Qlobal Maliyyə İnkişafı Göstəriciləri adlı verilənlər bazasından əldə edilmişdir. Tədqiqat olunan dəyişənlərin və onların uzunmüddətli qarşılıqlı təsirlərinin stasionarlığını qiymətləndirmək üçün toplanan datalara vahid kök, kointeqrasiya və Husman testləri tətbiq olunur. Bu testlər dəyişənlərin tədqiqat reqressiya modelinə uyğunluğunu müəyyənləşdirmək üçün aparılmışdır. Nəhayət, dissertasiyada tədqiqat dəyişənləri arasındakı əlaqəni qiymətləndirmək üçün panel ARD, birləşdirilmiş OLS və struktural tənlik reqressiya üsullarından istifadə edilmişdir.

Afrika ölkələrində maliyyə inkişafının müxtəlif aspektlərinin və digər makroiqtisadi dəyişənlərin həm aqreqat, həm də sektoral iqtisadi artıma təsirini qiymətləndirmək üçün tədqiqat aşağıdakı reqressiya modelini təyin edir.

$$\begin{aligned}
 \ddot{UDMAT}_{i,t} = & \sum_{j=1}^p \sigma_{i,j} \ddot{UDMAT}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{1,i,j} \text{Daxili kredit}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{2,i,j} \text{Likvid öhdəliyi}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Bankın xalis marjası}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Bankın Z qiyməti}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Daxili yığım}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Xarici birbaşa investisiya}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{5,i,j} \text{Yardımlar}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{8,i,j} \text{İstehlak qiymətləri indeksi}_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (3)
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
 \text{KTFR}_{i,t} = & \sum_{j=1}^p \sigma_{i,j} \text{KTFR}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{1,i,j} \text{Daxili kredit}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{2,i,j} \text{Likvid öhdəliyi}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Bankın xalis marjası}_{i,t-j} \\
 & + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Bankın Z qiyməti}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{Daxili yığım}_{i,t-j}
 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
& + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Xarici birbaşa investisiya}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{5,i,j} \text{ Yardım}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{8,i,j} \text{ İstehlak qiymətləri indeksi}_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (4)
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{İSTEHSALAT}_{i,t} = & \sum_{j=1}^p \sigma_{i,j} \text{ İSTEHSALAT}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{1,i,j} \text{ Daxili kredit}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{2,i,j} \text{ Likvid öhdəliyi}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Bankın xalis marjası}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Bankın Z qiyməti}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Daxili yığım}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Xarici birbaşa investisiya}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{5,i,j} \text{ Yardım}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{8,i,j} \text{ İstehlak qiymətləri indeksi}_{i,t-j} \\
& + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (5)
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
\text{TİCARƏT}_{i,t} = & \sum_{j=1}^p \sigma_{i,j} \text{ TİCARƏT}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{1,i,j} \text{ Daxili kredit}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{2,i,j} \text{ Likvid öhdəliyi}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Bankın xalis marjası}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Bankın Z qiyməti}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Daxili yığım}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{4,i,j} \text{ Xarici birbaşa investisiya}_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{5,i,j} \text{ Yardım}_{i,t-j} \\
& + \sum_{j=0}^q \beta_{8,i,j} \text{ İstehlak qiymətləri indeksi}_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (6)
\end{aligned}$$

Asılı dəyişənlər real ÜDM-nin illik artım tempi, kənd təsərrüfatı və təbii ehtiyatların ÜDM içindəki payı olaraq illik artım tempi (KTFR artımı), istehsal sənayesinin ÜDM içindəki payı olaraq illik artım tempi (İSTEHSALAT artımı) və ÜDM içindəki payı olaraq ticarət (TİCARƏT artımı) ilə müəyyən edilən iqtisadi artımdır. Müstəqil (ekzogen) dəyişənlər isə maliyyə dərinləşməsi aspektlərinin proksi dəyişəni olaraq ÜDM ilə tənzimlənmiş özəl sektora verilən daxili kredit, maliyyə inkişafının likvidlik aspektlərinin ölçüsü olaraq ÜDM ilə tənzimlənən likvid öhdəliklər, maliyyə səmərəliliyinin ölçüsü olaraq istifadə olunan bank xalis faiz marjası, maliyyə sabitliyinin proksi dəyişənləri olaraq Bankın Z qiyməti, ÜDM ilə tənzimlənən xarici birbaşa investisiya, ÜDM ilə tənzimlənmiş, əldə edilən xalis RİY ilə ölçülən yardım, istehlak

qiymətləri indeksi ilə proksiləşdirilmiş inflyasiyadır. Burada $\sigma_{-}(i,j)$ gecikmiş iqtisadi artım əmsalındır, $\beta_{-}(i,j)$ reqressorların əmsalındır. $i=1, 2, \dots, N$; $t=1, 2, \dots, T$; p, q optimal laq (gecikmə) sayıdır, $\varepsilon_{-}(i,t)$ modelin xətasıdır.

Yenidən konfigurasiya edilmiş panel ARDL ($p, q, q, \dots, q$) üçün xəta korreksiyası modelini aşağıdakı kimi təyin edirik.

$$\begin{aligned} \Delta \ddot{U}MAT_{i,t} = & \theta_i(Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \sigma_i \Delta \ddot{U}MAT_{i,t-j} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \omega_i \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (7)$$

$$\begin{aligned} \Delta KTFR_{i,t} = & \theta_i(Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \sigma_i \Delta KTFR_{i,t-j} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \omega_i \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (8)$$

$$\begin{aligned} \Delta \dot{I}STEHSALAT_{i,t} = & \theta_i(Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \sigma_i \Delta \dot{I}STEHSALAT_{i,t-j} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \omega_i \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (9)$$

$$\begin{aligned} \Delta \dot{T}ICAR\dot{E}T_{i,t} = & \theta_i(Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \sigma_i \Delta \dot{T}ICAR\dot{E}T_{i,t-j} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \omega_i \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (10)$$

Burada X müstəqil dəyişənlər toplusudur, θ_i uzunmüddətli vəziyyətə uyğunlaşma sürətinin əmsalını təmsil edir, γ_i uzunmüddətli münasibətlər vektorudur, $Y_{-}(i,t) - 1 - \gamma_{-} X_{-}(i,t)$ xəta korreksiyası tempidir, σ_i və ω_i qısamüddətli dinamik əmsallardır və φ_i sabit effektdir.

Bənzər şəkildə, əvvəlki bölmədə dəyişənlərin stasionarlığı və kointeqrasiyasını sınaqdan keçirdikdən sonra tədqiqat həmçinin Afrika ölkələrində xarici valyutalı pul köçürmələri və iqtisadi artım arasındakı uzunmüddətli və qısamüddətli əlaqələri təhlil etmək üçün modeli aşağıdakı kimi təkmilləşdirir

$$RGDPG_{i,t} = \sum_{j=1}^p \sigma_{i,j} RGDPG_{i,t-j} + \sum_{j=0}^q \beta_{i,j} X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \quad (11)$$

Burada X müstəqil dəyişənlər toplusudur (Xarici valyutalı pul köçürmələri, BXİ, Yardım, valyuta məzənnəsi, açıqlıq, DS və M2), $\sigma_{i,j}$ gecikmiş iqtisadi artım əmsalıdır, $\beta_{i,j}$ reqressorların əmsalıdır. $i=1, 2, \dots, N$; $t=1, 2, \dots, T$; p, q optimal laq sayıdır, $\varepsilon_{i,t}$ modelin xətasıdır. Yenidən konfigurasiya edilmiş panel ARDL ($p, q, q, \dots, q$) üçün xəta korreksiyası modelini aşağıdakı kimi təyin edirik:

$$\begin{aligned} \Delta \ddot{U}MAT_{i,t} = & \theta_i (Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}) + \sum_{j=1}^{p-1} \sigma_i \Delta \ddot{U}MAT_{i,t-j} \\ & + \sum_{j=0}^{q-1} \omega_i \Delta X_{i,t-j} + \varphi_i + \varepsilon_{i,t} \end{aligned} \quad (12)$$

Burada θ_i uzunmüddətli vəziyyətə uyğunlaşma sürətinin əmsalını təmsil edir, γ_i uzunmüddətli münasibətlər vektorudur, $Y_{i,t} - 1 - \gamma_i X_{i,t}$ xəta korreksiyası tempidir, σ_i qısamüddətli dinamik əmsallardır və φ_i sabit effektdir.

Son olaraq, bu tədqiqat işi Afrika ölkələrində FinTech, maliyyə inklüzivliyi və gəlir bərabərsizliyi arasındakı səbəb-nəticə əlaqəsini araşdırmaq üçün aşağıdakı iki ekonometrik modeldən istifadə etmişdir.

Ekonometrik model 1: FinTech və maliyyə inklüzivliyinin gəlir bərabərsizliyinə təsirinin müəyyənəşdirilməsi.

$$\begin{aligned} \text{Gəlir bərabərsizliyi}_{i,t} = & \alpha_0 + \alpha_1 \text{FinTech}_{i,t} + \alpha_2 \text{FI}_{i,t} \\ & + \alpha_3 \sum_{\infty=1}^{\infty} \rho X_{i,t} + \mu_{i,t} \end{aligned} \quad (13)$$

İkincisi, maliyyə inklüzivliyi və FinTech arasındakı əlaqəni təhlil etmək üçün tədqiqatda aşağıdakı modellərdən istifadə edilmişdir.

$$\text{FI}_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \text{Fintech}_{i,t} + \mu_{i,t} \quad (14)$$

Burada gəlir bərabərsizliyi iki əsas ölçü ilə dəyərləndirilir: birdəfəlik gəlirin Cini əmsalı və Palma nisbəti. FinTech keçən il ərzində rəqəmsal ödənişlər yolu ilə pul göndərən və ya alan 15 və yuxarı yaşlı əhəlinin faiz nisbəti ilə ölçülə bilər. Maliyyə inklüzivliyi (Mİ) hesabları, yığım və borclanması olan 15 və daha yuxarı yaşlı əhəlinin faiz nisbəti ilə ölçülən,

fərdlər və müəssisələr üçün nəzərdə tutulan maliyyə xidmətlərinin mövcudluğudur. X nəzarət dəyişənlərini təmsil edir.

Diagnostik test vasitəsilə tədqiqat nəticələrinin uyğunluğunu təsdiqlədikdən sonra aşağıdakı tədqiqat nəticələri təqdim olunur. Təhlil bölməsi üç əsas hissəyə bölünür.

Afrikada maliyyə inkişafı və iqtisadi artım hissəsində digər makroiqtisadi amilləri nəzərə alaraq, bütün Afrika ölkələrində maliyyə inkişafının müxtəlif istiqamətlərinin iqtisadi artıma uzunmüddətli və qısamüddətli təsirini öyrənmək üçün ARDL panel təhlili aparılmışdır. Optimal laq sayı SIC loq seçimi metoduna əsasən bir il olmuşdur.

Cədvəl 1. Afrikada maliyyə inkişafı və iqtisadi artım

Panel A: Uzunmüddətli tənlik		Panel B: Qısamüddətli tənlik	
Dəyişənin ID-si	Əmsal	Dəyişən	Əmsal
ÖSDK	0.0089	COINTEQ01	-0.7833***
LÖ	-0.0470***	D(ÖSDK)	0.0659
BXFM	0.2177**	DLÖ)	-0.1957**
BZQ	-0.1531***	D(BXFM)	-0.1483
DM	0.0676***	D(BZQ)	0.2355
XBİ	0.4675***	D(DM)	0.2052***
YARDIM	-0.0101***	D(XBİ)	0.0281
İQİ	0.1418***	D(YARDIM)	0.0086
		D(İQİ)	-0.0846
		Sabit	1.8171**

*ÖSDK: ÜDM ilə tənzimlənən "Özəl sektora verilən daxili kredit", LÖ: ÜDM ilə tənzimlənən Likvid öhdəlik, BXFM: Bankın xalis faiz marjası, BZQ: Bankın Z qiyməti, DM: Daxili maliyyə, XBİ: Xarici birbaşa investisiya, YARDIM: Adambaşına alınan xalis rəsmi inkişaf yardımı (RİY), İQİ: İstehlak qiymətləri indeksi. Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.*

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları.

Uzunmüddətli modeldə cədvəl 1-də təqdim olunan nəticələrdən də göründüyü kimi, tədqiqatın tapıntıları aşkarladı ki, özəl sektora verilən daxili kreditlə ölçülən maliyyə dərinləşməsi Afrika ölkələrində iqtisadi artıma müsbət, lakin cüzi təsir göstərir. Nəticələr həmçinin bankın xalis faiz marjası ilə ölçülən maliyyə səmərəliliyi aspektlərinin iqtisadi artıma əhəmiyyətli dərəcədə təkan verdiyini də təsdiqlədi. Ancaq likvid öhdəliklər və sabitlik (bankın Z qiyməti) artıma əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərmişdir. Çünki böyük ehtimalla yüksək likvidlik və sabitlik kredit genişlənməsini məhdudlaşdıraraq real iqtisadiyyatın yetərli maliyyələşdirməyə və maliyyə xidmətlərinə çıxışını əngəlləyir. Qısamüddətli modeldə yalnız likvid öhdəliklər Afrika ölkələrində iqtisadi

artımı əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır. Digər maliyyə inkişafı dəyişənləri isə cüzi təsir göstərir. Xülasə, tədqiqatın tapıntıları göstərir ki, maliyyə inkişafındakı ölçülü şərtlilik Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatına uzunmüddətli təsir göstərir, səmərəlilik iqtisadi artımı stimullaşdırır, lakin likvidlik və sabitlik iqtisadi artıma mane olur. Bu da qitədəki iqtisadi inkişafı davam etdirmək üçün maliyyə mənbələrindən səmərəli istifadə edilməsinin vacibliyini vurğulayır.

Bu bölmədə daha sonra tədqiqat Afrika ölkələrinin müxtəlif gəlir səviyyələrində və regional dinamikasında genişlənilir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, maliyyə inkişafı ilk növbədə Afrikanın orta gəlirli ölkələri arasında iqtisadi artımı əhəmiyyətli dərəcədə dəstəkləyir. Aşağı gəlirli ölkələr struktur islahatları tələb edir, eyni zamanda maliyyənin uzunmüddətli perspektivdə dəyər yaradan inkişaf üçün resursları konstruktiv şəkildə səfərbər etməsini və ayırmasını təmin edir - yuxarı orta səviyyə kontekstlərində vasitəçilik nəzəriyyəsinin artım fərziyyələrinin təsdiqini vurğulayır².

Regional dinamikanın təhlili göstərir ki, daxili kredit yalnız Cənubi Afrikada uzunmüddətli artıma müsbət təsir göstərərək, orada daha dərin bazarlara ən təsirli aralıq resurslardan xəbər verir. Likvid öhdəliklər Şərqi, Şimali və Cənubi Afrikadakı genişlənmə ilə mənfəətlə əlaqədə olub, həddindən artıq likvidliyin bəzi regionlarda kredit təminatına kölgə sala biləcəyini göstərir. Maliyyə səmərəliliyi Mərkəzi, Şərqi və Qərbi Afrikada artıma mənfəətli təsir göstərsə də, Cənubi Afrikada müsbət təsir göstərmişdir ki, bu da maliyyə sistemlərinin səmərəliliyinin regionlar üzrə artıma fərqli təsir göstərdiyini göstərir. Bank-Z-balı yalnız Mərkəzi Afrikada artıma müsbət təsir göstərmiş, Şimali, Cənubi və Qərbi Afrikada isə mənfəətli və əhəmiyyətli olmuşdur. Bu, sabitliyin genişlənməni kontekstdə dəstəklədiyini göstərir. Ümumilikdə, yalnız Cənubi Afrika iki ölçü üzrə maliyyə inkişafı və artım arasında müəyyən müsbət əlaqə nümayiş etdirdi. Xüsusilə, tapıntılar vurğulayır ki, regional fərqlərə məhəl qoymamaq maliyyənin kontekstlər üzrə dəyişən artım təsirini nəzərdən qaçıra bilər².

Bu tədqiqat işinin nəticəsi Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatının müxtəlif sektorlarında maliyyə sektorunun inkişafının iqtisadi artıma təsiri ilə bağlı

² Girma, A.G., Huseynov, F. *Multidimensional analysis of finance-growth nexus in Africa: evidence from a panel ARDL model*. *J Econ Finan* (2025). <https://doi.org/10.1007/s12197-025-09712-2>.

əsas tapıntıları da təqdim edir. Nəticələr maliyyə sektorunun inkişafının müxtəlif sektor səviyyələrinə fərqli təsirlərini vurğulayır.

Cədvəl 2. Maliyyə inkişafı və kənd təsərrüfatı

Panel A: Uzunmüddətli tənlik		Panel B: Qısamüddətli tənlik	
Dəyişən ID-si	Əmsal	Dəyişən	Əmsal
		COINTEQ01	-1.100875***
ÖSDK	-0.039056	D(ÖSDK)	0.061191
LÖ	-0.042485	D(LÖ)	0.136271
BXFM	-0.160790	D(BXFM)	0.776707
BZQ	0.042370	DBZQ)	0.372327
DM	-0.001757	D(DM)	0.320837
XBİ	0.110286***	D(XBİ)	0.504878
YARDIM	0.010662	D(YARDIM)	0.005009
İQİ	0.057251	D(İQİ)	-0.160165
		Sabit	6.157144***

Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları

Cədvəl 2-də maliyyə sektoru inkişafının dərinlik, likvidlik, səmərəlilik və sabitlik kimi müxtəlif göstəricilərinin kənd təsərrüfatı sektorunun inkişaf etməsinə təsiri göstərilir. Tapıntılar maliyyə sektorunun inkişafının həm uzunmüddətli, həm də qısamüddətli perspektivdə kənd təsərrüfatı sektoruna cüzi təsir etdiyini göstərmişdir. Bu təsirin olmaması maliyyə sektorunu inkişaf etdirmək söylərinə baxmayaraq, Afrika ölkələrində kənd və kənd təsərrüfatı ailələri üçün maliyyə məhsulları və xidmətlərinin məhdud əlçatanlığı ilə izah edilə bilər. Həmçinin Afrika ölkələrində (kənd təsərrüfatı istehsalatına nisbətən kommersiya fəaliyyətini dəstəkləyən) kommersiya bankçılığına əsaslanan maliyyə sistemlərinin üstünlük təşkil etməsi kənd təsərrüfatı sektorunun maliyyə xidmətlərinə çıxışını və texnologiyaya sərmayə qoymağını daha da əngəlləyir.

Cədvəl 3. Maliyyə inkişafı və istehsalat

Panel A: Uzunmüddətli tənlik		Panel B: Qısamüddətli tənlik	
Dəyişən ID	Əmsal	Dəyişən	Əmsal
ÖSDK	0.025197*	COINTEQ01	-1.001590***
LÖ	-0.015223	D(ÖSDK)	-1.159533
BXFM	0.628831***	D(LÖ)	0.999502
BZQ	-0.106810***	D(BXFM)	-0.335486
DM	0.103558***	DBZQ	-1.085259**
XBİ	0.547011***	D(DM)	-0.129037
YARDIM	-0.008003***	D(XBİ)	-0.557047
İQİ	-0.091184***	D(YARDIM)	-0.023074
		D(İQİ)	0.617433
		Sabit	-0.544741

Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları

Cədvəl 3 maliyyə inkişafının müxtəlif istiqamətlərinin Afrika ölkələrindəki istehsal sektorunun böyüməsinə necə təsir etdiyini göstərir. Tədqiqatın tapıntıları maliyyə inkişafının dərinlik istiqamətinin istehsal sektorunun uzunmüddətli böyüməsinə müsbət təsir göstərdiyini aşkarlamışdır. Lakin maliyyə inkişafının likvidlik və sabitlik aspektləri istehsal sektorunun böyüməsinə mənfi təsir göstərir. Maliyyə sistemində həddindən artıq likvidlik və qeyri-sabitlik resursların yanlış paylanmasına və investisiya qərarlarında qeyri-müəyyənliyə səbəb olaraq istehsal sektorunun inkişaf perspektivlərinə mane ola bilər.

Cədvəl 4. Maliyyə inkişafı və ticarət

Panel A: Uzunmüddətli tənlik		Panel B: Qısamüddətli tənlik	
Dəyişən ID-	Əmsal	Dəyişən	Əmsal
ÖSDK	0.107311*	COINTEQ01	-0.244147***
LÖ	0.652033***	D(ÖSDK)	-0.131728
BXFM	1.696956***	D(LÖ)	0.375285*
BZQ	-0.325408	D(BXFM)	-0.115870
DM	-0.509336***	DBZQ	0.610413
XBİ	1.705340***	D(DM)	0.112077
YARDIM	0.021322	D(XBİ)	0.165001
İQİ	-0.042739	D(YARDIM)	-0.018545
		D(İQİ)	0.329031**
		Sabit	8.280992***

Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları

Cədvəl 4-dəki təhlil göstərir ki, maliyyə inkişafının dərinliyi, likvidliyi və səmərəliliyi ticarət sektorundakı uzunmüddətli inkişafı güclü müsbət əlaqəyə malikdir. Yaxşı inkişaf etmiş maliyyə sektoru kapitalla əlçatanlığını artırır, beynəlxalq əməliyyatları asanlaşdırır, riskləri idarə edə, innovasiyaları stimullaşdırır, xarici investisiyaları cəlb edə və ticarətlə bağlı islahatların təsirini artırır.

Lakin Afrika ölkələrində hər hansı maliyyə inkişaf göstəricisi ilə iqtisadiyyatın bütün sektorlarında olan qısamüddətli artım arasında heç bir əlaqə aşkar edilməmişdir.

Maliyyə inklüzivliyi Afrika ölkələrində uzunmüddətli iqtisadi artımın artırılmasında mühüm rol oynayır. Nəticələr həmçinin göstərir ki, maliyyə inklüzivliyinin iqtisadi artıma təsirləri gəlir səviyyələrində üzrə dəyişir. Xüsusilə, maliyyə inklüzivliyi aşağı gəlirlilərdə artıma əhəmiyyətli uzunmüddətli müsbət təsir göstərir, aşağı-orta gəlirlilərdə mənfi, yuxarı orta gəlirli Afrika ölkələrində isə əhəmiyyətsizdir³.

Afrika ölkələrində xarici valyutalı pul köçürmələri və iqtisadi artım bölməsi bütün Afrika ölkələrində pul köçürmələri və iqtisadi artım arasındakı əlaqənin panel ARDL modelinin təxmin nəticələrini təqdim edir,

Cədvəl 5. Xarici valyutalı pul köçürmələri və iqtisadi artım

Uzunmüddətli model		Qısamüddətli model	
Dəyişənlər	Əmsal	Dəyişənlər	Əmsal
		COINTEQ01	-0.7716***
XVPK	0.6988***	D(XVPK)	-0.2242
XBİ	0.1124**	D(XBİ)	0.1026
Yardım	-0.0044	D(Yardım)	0.0075
Ticarət	0.0573***	D(Ticarət)	-0.0247
Yığım	0.1066***	D(Yığım)	0.0803
Geniş pul kütləsi	-0.0977***	D (Geniş pul kütləsi)	-0.1422**
		C	-2.0351***

Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları.

Müvafiq olaraq, Cədvəl 5-dəki uzunmüddətli nəticələr göstərir ki, pul köçürmələri Afrika ölkələrində uzun müddət ərzində iqtisadi

³ Girma, A. (2024). *The Impact of Financial Inclusion and Stability on Economic Growth in African Countries*. *International Journal of Business and Economic Studies*, 6(2), 69-81. <https://doi.org/10.54821/ujecid.1471840>.

artıma müsbət təsir göstərir. Bununla belə, qısamüddətli əlaqələr statistik cəhətdən əhəmiyyətli deyil.

Cədvəl 6. Xarici valyutalı pul köçürmələrinin regional dinamikası

Region	Mərkəzi Afrika	Şərqi Afrika	Şimali Afrika	Cənubi Afrika	Qərbi Afrika
Dəyişən	Əmsal	Əmsal	Əmsal	Əmsal	Əmsal
Uzunmüddətli model					
XVPK	52.7197***	0.6702*	1.0974***	-0.1047	0.1644
XBİ	0.0688	0.1454	0.5902***	0.0212	0.0128
Yardım	0.0194**	0.0137	-0.0070	0.0094	-0.0139
Ticarət	0.1134**	0.0091	0.0308*	-0.0215	0.0015
Yığım	-0.0448	-0.1063*	0.1764***	0.0767	0.2856***
Geniş pul kütl	0.0336	-0.238***	-0.039***	-0.3999***	-0.0518
Qısamüddətli model					
COINTEQ01	-0.8254*	-0.955***	-0.981***	-0.7156***	-0.7905
D(XVPK)	-16.4150	0.3986	0.0462	18.9561	-0.7437**
D(XBİ)	-0.0720	0.2688	-0.6248**	0.3149	0.0347
D(Yardım)	-0.0063	-0.0305	0.0101	0.0188	0.0156
D(Ticarət)	-0.0115	-0.0003	-0.0530	0.0402	0.0263
D(Yığım)	0.0720	0.0241	-0.1861	-0.2364	0.2284
D (Geniş pul)	0.1423**	-0.2338	-0.2690**	-0.1149	-0.1440
C	-20.1776	7.4154***	-8.115***	13.2343***	-2.043***

*Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.*

Mənbə: EVIEWS 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları.

Cədvəl 6-da coğrafi mövqelərin Afrika ölkələrindəki xarici valyutalı pul köçürmələri və iqtisadi artım arasındakı əlaqəyə təsir edib-etmədiyi göstərilmişdir. Müvafiq olaraq, uzunmüddətli qiymətləndirmə modellərimiz qarışıq nəticələr verir. Xüsusilə, xarici valyutalı pul köçürmələri Mərkəzi Afrika, Şimali Afrika və Şərqi Afrika ölkələrində uzunmüddətli iqtisadi artıma əhəmiyyətli dərəcədə təkan versə də, Qərbi və Cənubi Afrika ölkələrinə təsiri cüzdür. Qısamüddətli model xəta korreksiyası tempinin qısa müddətdə bütün regionlarda uzunmüddətli tarazlığa nail olduğunu təsdiqləyir. Tədqiqat xarici valyutalı pul köçürmələrinin qısa müddətdə Qərbi Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərərəkən digər bölgələrdəki təsirin cüzi olduğunu aşkarlamışdır.

Cədvəl 7. Xarici valyutalı pul köçürmələri və iqtisadi artım üzrə gəlir dinamikası

Gəlir səviyyəsi	Aşağı gəlirli ölkələr	Aşağı-orta gəlirli ölkələr	Yuxarı-orta gəlirli ölkələr
Dəyişən	Əmsal	Əmsal	Əmsal
Uzunmüddətli model			
XVPK	0.5273***	1.0476***	0.6968**
XBİ	0.1545	0.5814***	0.1759
Yardım	-0.0339**	-0.0050	0.0129
Ticarət	0.0720**	0.0336**	0.0796**
Yığım	0.0033	0.1676***	-0.2198**
Geniş pul kütləsi	-0.1377***	-0.0433***	-0.2610**
Qısamüddətli model			
COINTEQ01	-0.7972***	-0.7290***	-0.9245
D(XVPK)	0.0728	-0.1030	5.2666
D(XBİ)	0.0393	0.0778	-0.1553
D(Yardım)	0.0295*	-0.0184	0.0395
D(Ticarət)	-0.0695	-0.0319	0.0686
D(Yığım)	0.2311*	-0.0718	0.0539
D (Geniş)	-0.0860	-0.2420**	-0.0773
S	0.8613	-4.8560***	14.8306

*Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.*

Mənbə: EViews 13 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları.

Tədqiqat cədvəl 7-da həmçinin 2000-2020-ci illəri arasında Afrika ölkələrinin müxtəlif gəlir səviyyələri üzrə xarici valyutalı pul köçürmələrinin iqtisadi artıma təsiri göstərilir. Tədqiqatın nəticələri xarici valyutalı pul köçürmələrinin bütün gəlir səviyyələri üzrə iqtisadi artıma müsbət təsir göstərdiyini, lakin bu təsirin miqyasının fərqli olduğunu göstərir. Xarici valyutalı pul köçürmələrinin iqtisadi artıma ən yüksək müsbət təsiri aşağı orta gəlirli ölkələrdə müşahidə olunur, ardınca aşağı gəlirli və yuxarı orta gəlirli ölkələr gəlir. Qısa müddətdə xəta korreksiyası tempi mənfi və əhəmiyyətli dərəcədədir və bu da uzunmüddətli tarazlığa nail olmağı təsdiqləyir.

Fintech, maliyyə inklüzivliyi və gəlir bərabərsizliyi bölməsində cədvəl 8 FinTech inkişafının maliyyə inklüzivliyi və gəlir bərabərsizliyinə təsirini struktural bərabərlik modelindən istifadə edərək göstərir.

Cədvəl 8 struktural tənlik modelinin qiymətləndirməsi.

CİNİ			PALMA nisbəti		
Qiymətləndirmə			Qiymətləndirmə		
Hesab <- FinTech	0.974 ***		Hesab <- FinTech	0.974 ***	
Yığım <- FinTech	0.44 ***		Yığım <- FinTech	0.44 ***	
Borclanma < FinTech	0.496 ***		Borclanma <- FinTech	0.496 ***	
CİNİ <- FinTech	1.407 ***		Palma <- FinTech	0.967 ***	
CİNİ <- hesab	-1.176 ***		Palma <- hesab	-0.924 ***	
CİNİ <- yığım	0.429 ***		Palma <- yığım	0.354 ***	
CİNİ <- borclanma	-0.223 ***		Palma <- borclanma	-0.12	
CİNİ <- ticarət	0.087		Palma <- dövlət xərcləri	0.396 ***	
CİNİ <- inflyasiya	0.077		Palma <- inflyasiya	0.113	
CİNİ <- dövlət xərcləri	0.259 ***		Palma <- ticarət	-0.049	
CİNİ <- əhali	0.115		Palma <- ÜDM	-0.014	
CİNİ <- təhsil	0.29 ***		Palma <- internet	-0.238 ***	
CİNİ <- ÜDM	0.093		Palma <- mobil	0.068	
CİNİ <- internet	-0.323 ***		Palma <- əhali	0.047	
CİNİ <- mobil	0.015		Palma <- təhsil	0.161 **	
Ümumi təsir			Ümumi təsir		
Dəyişənlər	FinTech	Dolayı təsir FinTech	Dəyişən	FinTech	Dolayı təsir FinTech
Hesab	0.974	0	Hesab	0.974	0
Yığım	0.44	0	Yığım	0.44	0
Borclan	0.496	0	borclanma	0.496	0
CİNİ	0.34	-1.067	Palma	0.164	-0.804

Mənbə: AMOS SPSS 2024 vasitəsilə həyata keçirilən müəllif hesablamaları

*Burada ***, **, * müvafiq olaraq 1%, 5% və 10% əhəmiyyətlik dərəcəsini ifadə edir.*

Struktural tənlik modeli təhlilindəki tədqiqat modeli qlobal uyğunluq indekslərini, model isə uyğunluq testini keçmişdir. Müvafiq olaraq, tədqiqat ilk olaraq maliyyə inklüzivliyi yolu ilə FinTech-in gəlir bərabərsizliyinə dolayı təsirini görmək üçün FinTech-in maliyyə inklüzivliyini təşviq edib-etmədiyini sınaqdan keçirir. Reqressiya nəticələri FinTech-in Afrikada maliyyə inklüzivliyini əhəmiyyətli dərəcədə və müsbət şəkildə təşviq etdiyini göstərir. İkincisi, tədqiqat maliyyə inklüzivliyi vasitəsilə FinTech-in gəlir bərabərsizliyinə dolayı təsirlərini sınaqdan keçirir. Reqressiya təhlili maliyyə inklüzivliyini artırmaqla FinTech-in Afrika ölkələrindəki gəlir bərabərsizliyini azaltmağa kömək etdiyini nümayiş etdirir. Həmçinin FinTech və Afrika ölkələrindəki gəlir bərabərsizliyi arasındakı birbaşa əlaqə struktural tənlik modelləşdirməsindən istifadə etməklə sınaqdan keçirilir. Cədvəl 8-də göstərilən nəticələr FinTech-in gəlir bərabərsizliyini (CİNİ və Palma

nisbəti) müvafiq olaraq 1% və 5% əhəmiyyətlik dərəcələrində artırdığını aşkarlayır. Digər tərəfdən, tədqiqat cədvəl 9-da Afrika ölkələrindəki maliyyə inklüzivliyi ilə gəlir bərabərsizliyi arasındakı əlaqəni nümayiş etdirir. Tədqiqatın nəticələri hesabların və borclanmanın gəlir bərabərsizliyinə mənfi təsir etdiyini göstərir və Afrikada maliyyə inklüzivliyinin son zamanlarda genişlənməsinin yoxsullara fayda verdiyini və qitədəki gəlir fərqlərini azaltmağa kömək etdiyini nəzərdə tutur. Yığım isə gəlir bərabərsizliyinə müsbət təsir göstərir.

Dissertasiyanın təhlili nəticəsində aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

Afrika iqtisadiyyatlarında maliyyə-iqtisadi artım əlaqəsini qiymətləndirmək üçün istifadə edilən uzunmüddətli model göstərir ki, daha yüksək maliyyə səmərəliliyi iqtisadi artımı əhəmiyyətli dərəcədə təşviq etsə də, likvidlik və sabitlik aspektləri buna əhəmiyyətli dərəcədə mane olur. Mümkündür ki, risk almaq iştahının olmaması kredit genişlənməsini yavaşlatır və kredit artımı vasitəsilə maliyyə dərinləşməsinin təsirlərini inkar edir. Tədqiqatın nəticəsi göstərdi ki, təsir müxtəlif gəlir səviyyələri və ölkələrin regional dinamikası üzrə dəyişir. Tədqiqatın nəticələri həmçinin göstərir ki, maliyyə sektorunun inkişafının təsirinin sektorlar üzrə iqtisadi artımdan asılı olaraq dəyişir. Konkret olaraq, maliyyə inkişafı uzunmüddətli istehsal və ticarət sektorunun artımına təsir etsə də, onun kənd təsərrüfatı sektorlarına təsiri cüzi təsir göstərir. Bu fərq, ola bilsin ki, Afrikanın maliyyə inkişafında üstünlük təşkil edən kommersiya bank sistemlərindən və kənd əhalisinin xidmətlərdən kənarlaşdırılmasından irəli gəlir.

Tədqiqat dövründə Afrika ölkələrinin uzunmüddətli iqtisadi artımına pul köçürmələri əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərir. Bundan əlavə, nəticələr təsdiq edir ki, pul köçürmələri bütün gəlir səviyyələri üzrə iqtisadi artıma müsbət təsir göstərir, baxmayaraq ki, təsirin miqyası müxtəlifdir.

Son bölmədə tədqiqatın tapıntıları FinTech-in Afrika ölkələrindəki gəlir bərabərsizliyinə əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərdiyini nümayiş etdirir. Bu, FinTech-in Afrika ölkələrində gəlir fərqlərini artırma potensialını vurğulayır. Bundan əlavə, tədqiqatın tapıntıları maliyyə inklüzivliyinin Afrika ölkələrindəki gəlir bərabərsizliyinə təsirinin şərti xarakter daşdığını və maliyyə inklüzivliyi meyarlarından asılı olaraq

dəyişdiyini göstərir. Tədqiqat xüsusilə maliyyə inklüzivliyinin hesab və borclanma faktorlarının gəlir bərabərsizliyinin azalması ilə əlaqəli olduğunu aşkarlamışdır. Digər tərəfdən, maliyyə inklüzivliyinin yığım faktoru Afrika iqtisadiyyatlarındakı gəlir bərabərsizliyində artım olduğunu göstərir. Həmçinin tədqiqat Afrikada maliyyə inklüzivliyinin artırılması üçün FinTech-in əhəmiyyətini vurğulayır. Son olaraq, tədqiqatın nəticələri maliyyə inklüzivliyinin FinTech ilə Afrika ölkələrinin iqtisadiyyatlarında gəlir bərabərsizliyi arasındak mənfi əlaqədə mühüm vasitəçi rol oynadığını təsdiqləyir.

Tədqiqatın nəticələrinə əsaslanan, siyasətçilərə, gələcək tədqiqatçılara və digər maraqlı tərəflərə yönəlmiş dəyərli tövsiyələr təqdim edir.

Maliyyə və iqtisadi artım arasındakı əlaqənin araşdırılması göstərir ki, maliyyə üzrə universal inkişaf siyasətləri iqtisadi artımı təkmilləşdirmək üçün təsirli olmaya bilər. Bunun yerinə, regiona və gəlirə xas əlaqələr və kontekstlərlə siyasət uyğunluqları ədalətli, davamlı Afrika iqtisadi artımı üçün maliyyə sektoru islahatlarından səmərəli istifadə etmək üçün əhəmiyyətlidir. Eləcə də, bu tədqiqatın nəticələri ixtisaslaşmış kənd təsərrüfatı və digər investisiya bankları kimi xüsusi islahatların kənd təsərrüfatı məhsuldarlığını və inkişafını daha yaxşı stimullaşdırma biləcəyini göstərir.

Tədqiqatın nəticələri Afrika ölkələrindəki hökumətlərin və qərarverici vəzifələrdə işləyən şəxslərin kənd icmaları və kənd təsərrüfatı fəaliyyətləri üçün xüsusi maliyyə məhsulları və xidmətlərinin əlçatanlığı genişləndirilməsinə diqqət yetirmələrinin vacibliyini vurğulayır. Bu, fermerlərin və kənd təsərrüfatlarının ehtiyaclarına uyğun maliyyələşdirmə, kredit və risklərin idarə olunması vasitələrinin təmin edilməsi üçün kənd təsərrüfatı və investisiya banklarının yaradılması yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Son olaraq, tədqiqatın nəticələri göstərir ki, əhalinin təcrid olunmuş təbəqələri üçün maliyyə xidmətlərinin əlçatanlıq imkanlarını genişləndirmək məqsədilə Afrika ölkələrindəki hökumətlər və qərarverici vəzifələrdə işləyən şəxslər müəyyən dinamika əsasında xüsusi maliyyə inklüzivliyi təşəbbüsləri və islahatlarına əməl etməlidirlər. Ümumilikdə, tədqiqat işinin bu bölməsinin nəticələri Afrikadakı maliyyə sisteminin müxtəlif aspektlərinin qitə boyunca toplam iqtisadi artıma və əsas sektoral iqtisadi artıma necə təsir etdiyinə dair daha ətraflı məlumat verir. Son olaraq, tədqiqatın bu bölməsi gələcək tədqiqatçılara daha detallı data mənbələrini nəzərə almalarını, eləcə də institusional və sosial-mədəni

faktorları ehtiva edən daha uzunmüddətli müqayisəli təhlillərin bu sahələrdə yeni biliklər qazandıra biləcəyini göstərir.

Afrika ölkələrində xarici valyutalı pul köçürmələri axını ilə iqtisadi artım arasındakı əlaqədə tədqiqatın tapıntıları qərarverici vəzifələrdə işləyən şəxslərə xarici valyutalı pul köçürmələrinin rahat və sərfəli şəkildə köçürülməsini asanlaşdıran siyasət və qaydalar tətbiq etmələrini təklif edir. Buna xarici valyutalı pul köçürmələri üzrə xidmət təminatçıları arasında rəqabətin təşviqi, əməliyyat xərclərinin azaldılması, xarici valyutalı pul köçürməsi axınlarını artırmaq üçün pul köçürməsi kanallarının təhlükəsizliyinin və şəffaflığının təmin edilməsi daxildir.

Son olaraq, bu mövzudakı anlayışımızı daha da zənginləşdirmək üçün gələcək tədqiqatlar xarici valyutalı pul köçürmələrinin əlavə iqtisadi və sosial göstəricilərlə qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmaqla bilər. Təhsil, səhiyyə və əmək bacarıqları kimi insan kapitalının inkişaf göstəriciləri ilə potensial əlaqələrin araşdırılması xarici valyutalı pul köçürmələrinin milli istehsal potensialını təşviq etməsindəki rolu haqqında təsəvvür yarada bilər. Bundan əlavə, yerli səviyyədə sahibkarlıq fəaliyyəti və kiçik biznesin inkişafı ilə əlaqələrin təhlil edilməsi xarici valyutalı pul köçürmələrinin innovasiya və iş yaratma bacarığına dair perspektiv təmin edə bilər.

FinTech, maliyyə inklüzivliyi və gəlir bərabərsizliyi arasındakı əlaqənin araşdırıldığı tədqiqat nəticəsində tədqiqat tapıntıları FinTech-in gəlir boşluqlarını artırma potensialına malik olduğunu ortaya qoyur. FinTech xidmətlərindən yararlanan şəxslər yararlanmayanlara nisbətən iqtisadi cəhətdən daha çox fayda əldə edirlər. Bu hal istehlakçıların iqtisadi üstünlüklərini artırmaq üçün fintech texnologiyalarının istifadəsinin nəticələrini başa düşməyin vacibliyini vurğulayır. Bundan əlavə, tədqiqatın nəticələri Afrika ölkələrindəki siyasətçilər üçün vacibdir. Tədqiqatın nəticəsi FinTech inkişafının və maliyyə inklüzivliyinin mənimsənilməsinin cəmiyyətdəki gəlir boşluqlarına necə təsir edə biləcəyi barədə dəyərli məlumatlar verir.

Afrika ölkələrindəki qərar verici şəxslərin və tənzimləyicilərin maliyyə inklüzivliyini təşviq edən siyasətlər tərtib etmələri tövsiyə olunur. Buna, asan FinTech tətbiqi üçün sadə bir sistem tətbiq etmək və gəlirindən, biliyindən və ya mövqeyindən asılı olmayaraq hər bir ailə üçün əlçatan olan sadə, innovativ formal maliyyə xidmətlərini işə salmaqla nail olmaq olar. Bu meyarlar gəlir bərabərsizliyinin azaldılmasına kömək edə bilər.

Müəllifin aşağıdakı tədqiqat işləri tədqiqatın məzmununu, əsas elmi fikirləri və əldə edilən nəticələri əks etdirir:

1. Girma A.G. The Causal Relationship between FinTech, Financial Inclusion, and Income Inequality in African Economies //Huseynov F.// Journal of Risk and Financial Management, – 2024, 17(1), – P. 2. <https://doi.org/10.3390/jrfm17010002>.
2. Girma A.G. The financial sector development and its impact on sectoral economic growth //African Journal of Business and Economic Research, – 2024,19(3), – P. 627-648. <https://doi.org/10.31920/1750-4562/2024/v19n3a28>.
3. Girma A.G. The Impact of Remittances on Economic Growth: Evidence from African countries // International Research Journal of Economics and Management Studies, –2024, 3 (8), –P. 482-486, 2024. <https://doi.org/10.56472/25835238/IRJEMS-V3I8P157>.
4. Girma, A.G. The Impact of Financial Inclusion and Stability on Economic Growth in African Countries // International Journal of Business and Economic Studies, – 2024, 6(2), – P. 69-81. <https://doi.org/10.54821/uiecd.1471840>.
5. Girma A.G. The Role of Financial Development in Post-War Economic Growth. // Journal Of Economic Sciences: Theory and Practice, – 2023, 80 (2), – P. 14-27.
6. Girma AG. Financial literacy in Ethiopia: What has been studied and what has not been studied in a global context an overview // International Euro-Asia Congress on Scientific research and recent trends 9”. Antalya – Turkey, – 2022, – P. 396-406.
7. Girma A.G. The role of financial technology development on reducing income inequalities in African countries // International scientific research congress dedicated to the 30th anniversary of Baku Eurasia university”. Baku, Azerbaijan, – 2022, – P. 496.
8. Girma A.G. How Does Firm Specific and Macro-Economic Variables Affect Insurance Financial Performance? Evidence from Ethiopia //5. International Social Sciences and Innovation Congress”. Ankara / Türkiye, – 2022, – P. 757



Dissertasiyanın müdafiəsi “30” may 2025-cü il tarixdə saat 14:00-da Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1001, Bakı şəhəri, İstiqlaliyyət küç., 6

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin www.unec.edu.az rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat “28” aprel 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 19.04.2025
Kağızın formatı: 60x84 _{1/16}.
Həcmi 1 ç.v. (40875 işarə). Tiraj 70.

*“AA – Poliqraf” istehsalat-kommersiya birliyində
hazır diopozitivlərdən istifadə olunmaqla çap edilmişdir.*
Əlaqə üçün: capevi@internet.ru / (+99455) 201-2809